

МІЖКОНФЕСІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ, ПРАВОВА КОРЕКТНІСТЬ В ІНСТИТУАЛІЗАЦІЙНО-КОНФЕСІЙНИХ ОЗНАЧЕННЯХ І СТОСУНКАХ

Україна – багатонаціональна і багатоконфесійна країна. До цього часу в Україні мирно і конструктивно вирішуються конфесійні і етноконфесійні проблеми. Проте не слід забувати, що міжконфесійні взаємовідносини можуть ускладнюватися, досягати критичного стану, якщо вони політизуються або якщо до їх вирішення докладатимуть своїх рук люди далекі від релігії чи релігійні або політичні екстремісти. Релігійна некомпетентність, що інколи простежується в деяких засобах масової інформації, релігійний екстремізм, який все частіше останнім часом фіксується в самих же конфесійних виданнях в оцінці інших конфесій, суміш політики і релігії в запальних виступах політиків, парламентарів – надзвичайно небезпечні явища. Надійним засобом їх нейтралізації є міжконфесійна толерантність (на першому етапі) і спільні екуменічні дії всіх церков і релігійних організацій (на другому етапі).

Релігійна свідомість, релігійна віра, конфесійна приналежність, коректна конфесійно-інституалізаційна визначеність, етнорелігійна ідентифікація, національно-релігійна психологія і ментальність – надзвичайно делікатна, емоційна сфера.

Коли ж міжконфесійна нетерпимість культивується самими ж церквами – це вже вкрай небезпечно. Останнім часом в деяких конфесійних виданнях, у виступах окремих церковних достойників, в засобах масової інформації можна прочитати і почути багато критики, адресованої так званим тоталітарним сектам, новітнім релігіям, різним харизматичним течіям. Але чи то несвідомо або ж цілком усвідомлено, цілеспрямовано до цих феноменів іноді зараховуються такі християнські церкви і релігійні організації, які вже стали традиційними для України, – баптисти, адвентисти сьомого дня, п'ятдесятники, свідки Єгови. Ці та інші протестантські конфесії, як відомо, жорстоко переслідувалися під час тоталітарного режиму. Вони вистояли, залишилися вірними своїм переконанням, зберегли свою організацію, а в умовах свободи в незалежній Україні досягли інституалізаційної виповненості в конфесійному плані і нічим не поступаються перед так званими традиційними, історичними церквами – православною чи католицькою. І вже сам цей факт повинен викликати до них повагу, толерантність, незважаючи на те, подобаються вони комусь чи не подобаються. Що ж стосується розходження в догматах або методах і формах проповідання і проповідницько-місіонерської діяльності, прийомів здобуття неофітів, то кожна церква і релігійна організація має на те свободу совісті і гарантії Конституції України з певними, звичайно, застереженнями (ст. 35 Конституції України).

Чи коректно, скажімо від ставлення до того чи іншого догмату визначати ту чи іншу конфесію церквою або сектою? Якщо таким канонічним “мірилом” диференціювати конфесії, то всі вони є сектами, оскільки різне і досить істотне розуміння догматів характерне для всіх, навіть так званих традиційних церков. Навіть, коли йдеться про центральний догмат християнства – Святу Трійцю. Скажімо, католики вважають, що Дух Святий походить від Бога-Отця і від Бога-Сина, а православні категорично відкидають оте католицьке *Filioque* – і від Сина. Отже, йдеться про різне розуміння третьої особи Святої Трійці, що й привело, як відомо, до розколу християнської церкви на католицьку і православну в 1054 р. Тоді хто ж розсудить, яка з них є церквою, а яка – сектою? Чому ж тоді ті ж Свідки Єгови, які не визнають догмату про Трійцю, характеризуються в основному за цю “ересь” сектою.¹

До Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України звернувся Керівний центр релігійної організації Свідків Єгови в Україні з цілого ряду питань з проханням дати їм релігієзнавчу експертизу. Одним з перших було питання, яке, очевидно, спричиняє насамперед моральну і конфесійну дискримінацію Свідкам Єгови, а саме: “Чи правомірно згідно чинного законодавства в Україні та міжнародних правових актів називати релігійну організацію Свідків Єгови сектою?”

Експертна група Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України на підставі дослідження віровчення, літератури, практичної діяльності цієї

¹ Див.: Врош В. Слово Боже. Відповіді Біблії на закиди сектантів проти Католицької церкви.– Львів, 1997.– С. 47-57.

релігійної організації за останні 5 років (1996-2000 рр.) зробила науково обґрунтований висновок щодо змісту і спрямованості публікацій, інституціоналізаційно-конфесійної характеристики Свідків Єгови та відповідності форм і методів їхньої проповідницької діяльності чинному в Україні законодавству.

Отже, насамперед про “дефініцію” секта (від латинського *sekta* – вчення, напрям). Означення “секта” немає взагалі правового визначення. Витоки терміну “секта” йдуть від назви різних течій і об’єднань, які історично склалися як опозиція до панівної в тій чи іншій країні релігії – буддизму, іудаїзму, християнства, ісламу та інших національних релігій.

Релігійна секта – історично неминучий етап у виникненні й розвитку всякої релігії. Християнство, як відомо, виникло в середовищі іудаїзму і його як секту вважали ортодокси іудаїзму та панівної в першому-третьому століттях н.е. давньоримської релігії.

В розвинутих країнах Заходу такі релігійні течії пізнього протестантизму, як баптисти, адвентисти, Свідки Єгови та інші, зародилися в результаті диференціації течій раннього протестантизму – лютеранства, кальвінізму, англіканства. Як останні, так і перші згодом перетворилися в самостійні протестантські церкви.

В Російській імперії всі протестантські течії в умовах панівної державної релігії – православ’я і союзу Православної церкви з самодержавством (що символізувалося тріадою “самодержавство, православ’я, народність”) – офіційно вважалися сектами, які підлягали державній забороні, а “перехід з православної церкви в будь-яку секту” – державним злочином. Термін “секта”, “сектанти” набули негативного кримінального значення в законодавчих актах Російської імперії. Ця традиція була успадкована радянською соціалістичною державою, зокрема з метою знищення таких християнських течій, як баптисти, адвентисти, п’ятидесятники, Свідки Єгови, що не йшли на компроміс з атеїстичним режимом. Комуністична антирелігійна пропаганда, радянське законодавство про релігійні культу та адміністративна й судово-кримінальна практика широко послуговувалися стереотипним звинуваченням на кшталт “антирадянська пропаганда” з метою суспільної дискредитації і заборони релігійної діяльності цих християнських течій як “шкідливих і небезпечних сект”. Таким чином, поступово у свідомості людей відклалася негативна рефлексія на ці течії та їхню діяльність.

Конституція України, інші правові документи не застосовують поняття “секта” і “сектанти”. Ключовими конституційними поняттями на означення релігійних течій є “церква”, “релігійна організація”, “релігійне об’єднання”. У Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації” зазначається: “Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов’язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом” (Стаття 4 Закону “Рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії”).

То ж, якщо в незалежній Українській державі в деяких засобах масової інформації і, на жаль, в конфесійній практиці (православній, католицькій) застосовується означення “секта”, “сектанти” щодо таких протестантських течій, як баптисти, адвентисти, п’ятидесятники, Свідки Єгови, деяких інших, то це слід кваліфікувати не лише як ганебний пережиток мислення за взірцями самодержавно-православної та радянсько-атеїстичної системи, а й як свідомий засіб очорнення і приниження гідності віруючих інших релігійних організацій, обмеження конституційних прав на рівність всіх громадян перед законом, незалежно від їхнього ставлення до релігії, релігійного вибору, зрештою, як розпалювання міжконфесійної ворожнечі.

Права і законні інтереси кожної релігійної організації, статут якої приведений у відповідність до вимог чинного законодавства України і визнаний Українською державою, захищаються законом. “Держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству” (Стаття 5 Закону).

Вище викладене повною мірою стосується й релігійної організації Свідків Єгови в Україні та її послідовників. Їхні права та інтереси повністю захищаються Конституцією

України та чинним в Україні законодавством, оскільки статут релігійної організації Свідків Єгови в Україні визнаний Українською державою і зареєстрований 30 березня 1992 року Радою у справах релігій при Кабінеті Міністрів України.

Свідки Єгови не мають жодного відношення до так званих “новітніх релігійних течій”, “тоталітарних” чи “деструктивних сект”. Історія виникнення сучасної релігійної організації Свідків Єгови має більше ніж сторічну давність. Керівний орган цієї релігійної організації “Товариство Вартової Башти, Біблії і брошур” 15 грудня 1884 року на правовій основі зареєстровано у федеральному суді штату Пенсільванія (США). Відтоді всесвітня релігійна організація Свідків Єгови здійснює свою діяльність у 235 країнах і самостійних територіях.

Перші Свідки Єгови появилися в західних областях України в 20-30-х роках ХХ сторіччя на Закарпатті, в Галичині, на Волині і в Буковині, які тоді були під владою Польщі, Румунії, Угорщини і Чехословаччини. В умовах фашистської окупації діяльність Свідків Єгови в Україні була заборонена і проводилося нелегально, оскільки Свідки Єгови були майже єдиною конфесією, яка, виходячи із своїх релігійних переконань, не підтримувала нацистський тоталітарний режим. Із встановленням радянської влади в західних областях України відразу ж почалися репресії проти Свідків Єгови: масові арешти, групові судові процеси, вивезення сімей Свідків Єгови до Сибіру і Казахстану. Причинами репресій була відмова Свідків Єгови брати до рук зброю, служити в радянській армії, брати участь в голосуванні за “сталінський блок комуністів і безпартійних”. Усе це кваліфікувалося тоталітарним комуністичним режимом (як і раніше тоталітарним нацистським) як “підризна антирадянська діяльність”.

У поданні Міністерства державної безпеки СРСР Й.В.Сталіну "Про необхідність виселення із західних областей України і Білорусії, Молдавської, Латвійської, Литовської і Естонської РСР учасників антирадянської секти єговістів і членів їх сімей" (19 лютого 1951 р. "Совершенно секретно") доповідалося, що "органами МДБ впродовж 1947-1950 років арештовано 1048 керівників та активістів секти єговістів, ліквідовано 5 підпільних типографій і понад 350 тисяч примірників єговістської антирадянської літератури". Ці репресивні заходи не зупинили діяльності Свідків Єгови, не залякали віруючих. Тому Міністерство державної безпеки СРСР в цьому поданні Сталіну вимушено було обґрунтовувати необхідність тотального виселення всіх Свідків Єгови і їхніх сімей в північні і східні райони Сибіру: "Залишені на свободі сектанти-нелегали продовжують вести антирадянську діяльність і знову вживають заходів для зміцнення секти". В цьому поданні МДБ, підписаному його керівником Абакумовим, звинувачення Свідків Єгови були надумані, абсурдні, безпідставні, зокрема й такі: "Учасники єговістського підпілля ведуть пропаганду про встановлення в СРСР теократичного ладу, в якому влада належатиме духовенству".

Із 8576 осіб (3048 сімей), призначених в цьому поданні МДБ на виселення, із України значилося 6140 осіб (2020 сімей), на що було отримано згоду секретаря ЦК Компартії України.¹

3 березня 1951 р. була прийнята підписана Й.Сталіним Постанова Ради Міністрів СРСР "Про виселення активних учасників антирадянської нелегальної секти єговістів і членів їх сімей із західних областей Української і Білоруської РСР, Молдавської, Латвійської, Литовської і Естонської РСР" (№ 667-339 "Совершенно секретно"). В цій Постанові зокрема зазначалося: "прийняти пропозиції Міністерства державної безпеки СРСР про виселення учасників антирадянської нелегальної секти єговістів і членів їхніх сімей...", "виселення провести навечно в Іркутську, Томську області наприкінці березня 1951 р. за рішенням Особливої Наради при МДБ СРСР", "конфіскувати все майно і житлові та господарські приміщення" переселенців".²

Незважаючи на жорстоке переслідування впродовж всього періоду існування СРСР, Свідки Єгови вважалися “особливо небезпечними” для тоталітарного режиму. Кілька разів (у 1967, 1975, 1986 роках) ЦК Компартії України приймав спеціальні таємні постанови, якими зобов’язував партійні комітети, правоохоронні органи, засоби масової інформації

¹ Див.: Архів Президента Російської Федерації. – Ф. 3. – Оп. 58. – Спр. 180. – Арк. 52-53.

² Див.: Архів Президента Російської Федерації. – Ф. 3. – Оп. 58. – Спр. 180. – Арк. 54-56.

“посилювати контрпропагандистську діяльність”, здійснювати адміністративні й судово-репресивні заходи проти Свідків Єгови.

З року в рік, попри всі утиски і переслідування, чисельність Свідків Єгови в колишньому СРСР зростала, утворювалися в підпіллі організаційні структури, діяла чітка управлінська система, підтримувався постійний контакт із світовим центром Свідків Єгови в Брукліні (США), поширювалася нелегально їхня біблійна література. І ця злагоджена організаційна діяльність особливо турбувала тоталітарний режим, оскільки Свідки Єгови були закритою для тоталітарного режиму релігійною організацією.

Лише в 1990 році, вперше майже за весь сторічний період існування Свідків Єгови в Україні, розпочався процес їхньої легалізації і поступового виходу з підпілля. Легалізація і реєстрація громад Свідків Єгови в Україні надала цій релігійній організації кшталту законслухняної щодо демократичної держави та прозорої і відкритої до суспільства конфесії, позбавленої будь-яких сектантських особливостей і рис.

За даними всесвітнього звіту про діяльність релігійної організації Свідків Єгови на 1 січня 2001 року, в Україні нараховувалося 1043 релігійних громад Свідків Єгови, в яких функціонувало понад 112 тисяч активних проповідників та місіонерів і згуртовувалося близько трьохсот тисяч послідовників. Релігійна організація Свідків Єгови в Україні має чітку управлінську структуру, яка відповідає міжнародним стандартам, що склалася в цій конфесії впродовж останніх ста років. Цілі, завдання, засади діяльності громад Свідків Єгови, принципи членства в громаді, форми і методи функціонування цих громад, спосіб надходження коштів та управління майном Свідків Єгови засвідчують відповідність її статутних положень і практичної діяльності вимогам Конституції України і Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, а також міжнародним правовим актам про свободу совісті, релігію, переконання.

Підсумовуючи вище наведене, експерти вважають, що вживання терміну “секта” до релігійної організації Свідків Єгови в Україні є неправомірним. У правовому полі українського законодавства терміну “секта” не має. Водночас з точки зору громадянських прав, поваги людської гідності вживання терміну “секта” до зареєстрованих згідно українського законодавства релігійних організацій і об’єднань є нічим іншим, як ображенням почуттів віруючих.

На наш погляд, ієрархам, речникам, авторитетам всіх церков і релігійних організацій потрібно зважено і по-християнськи ставитися до інших християнських конфесій, тим більше нехристиянських або етноконфесійних. Якщо йдеться про міжконфесійну толерантність і правову коректність інституалізаційно-конфесійних означень, то, на жаль, тут маємо досить прикрі і некоректні судження деяких високих церковних достойників. Твердиться, наприклад, до тоталітарних сект та псевдорелігій, що “суперечать інтересам держави і народу України, сіє ворожнечу і недовіру до релігійних і культурних традицій українського народу, проявляє релігійний екстремізм, наносить шкоду здоров’ю, психіці та моральності громадян”, зарахувати Церкву Ісуса Христа Святих останніх днів (мормонів), вчення якої нібито “насаджується в Україні будь-якими засобами”, а “люди, які не належать до мормонів, засуджені на прокляття та підуть до пекла”.¹

Наскільки обізнаний автор процитованих оцінок з діяльністю Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів, хай буде на його совісті. Але зараховувати названу Церкву до “тоталітарних сект та псевдорелігій” й давати інші негативні оцінки саме цій Церкві на християнському конгресі “Примирення – дар Божий, джерело нового життя”, мабуть, м’яко кажучи, некоректно.

Саме в цьому виступі високодостойного владики знаходимо і такий пасаж: “Духовенство Рівненської єпархії УПЦ Київського Патріархату зверталось до Конституційної комісії Верховної Ради з пропозицією ліквідувати правову норму статті 35 Конституції, норму, яка створює нерівність конфесій перед законом, а саме: “У разі, коли виконання військового обов’язку суперечить релігійним переконанням, цей обов’язок має бути замінений альтернативною службою”.² Важко зрозуміти, чому автор, який керується євангельським принципом “Не будь переможений злом, але перемагай зло добром”, намагається зробити прикрість віруючим інших віровизнань, які за своїми переконаннями

¹ Див. Серафим, архієпископ. Не будь переможений злом, але перемагай зло добром // Примирення – дар Божий, джерело нового життя. – К., 1999. – С. 65.

² Там само. – С. 65-66.

не беруть до рук зброї, і вимогою “ліквідувати правову норму” Конституції України про альтернативну службу намагається “відновити рівність конфесій перед законом”. В даному випадку можна лише порекомендувати ознайомитися з міжнародними правовими актами,¹ якими “відмова від військової служби з релігійно-етичних мотивів визнається законною”, а замість військової призначається цивільна альтернативна служба. Українське законодавство має відповідати міжнародним правовим нормам, в даному разі документу Ради Європи. Зрештою, йдеться про зміну парадигми: з хуторянського мислення піднятися до європейської рефлексії з даної проблеми.

Всупереч конституційної рівності всіх конфесій перед законом робляться спроби “зробити диференціацію між Церквами і релігійними організаціями, діяльність яких має бути більш регламентована та контрольована зі сторони держави”.² В даному випадку очевидне тяжіння до диференціації віровизнань за “Уложением Законов Российской империи”, а саме: “первенствующая”, державна Православна церква, а нижче неї упосліджені релігії – “допустимые”, “терпимые”, “запрещенные”. Саме така диференціація конфесій була причиною знищення Уніатської Церкви, яку нині репрезентує автор пропозиції про “диференціацію між Церквами і релігійними організаціями”, православно-самодержавним російським режимом на Правобережній Україні в кінці XVII – в першій половині XIX ст., а вкупі з Московською патріархією в 50-х роках XX ст. Невже ж таке конфесійне мислення можливе в Україні, яка після 70-річної релігійної несвободи і тоталітарного контролю над релігійними організаціями, отримала, зрештою, гарантію прав людини і релігійних свобод. Виявляється, можливе та ще й у духовних ієрархів високого рангу.

Отже, робляться певні спроби обґрунтувати такі зміни, внести такі поправки до Конституції України і Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, які б не лише “диференціювали церкви і релігійні організації”, а й внесли б дисгармонію в конфесійне життя України, викликали б міжконфесійне протистояння і суспільну напругу.

М.Жукалюк (Київ)

ПРОЕКТ ЗАКОНУ ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ В ОЦІНКАХ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ

Не виникає сумніву, що існуючий нині Закон потребує змін, але в напрямку більшої демократизації, наближенні його до міжнародних правових актів стосовно взаємовідносин держави і релігії. Наводимо ряд зауважень.

Про саму назву Закону. З яких-то пір словосполучення “Свобода Совісті” почало перекладатись як “свобода світогляду”? Наскільки нам відомо, у всіх міжнародних законодавчих актах, де йдеться про сумління людини, ні в якому разі слово “совість” не підмінюється словом “світогляд”.

Свобода Совісті – це священне, недоторкане право душі кожної особистості на спілкування з Богом; право сповідувати принципи внутрішнього відчуття гідності і обов’язку. Творцям Конституції України в питаннях свободи совісті таки треба було б порадитися з релігійними діячами, перш ніж замінити унікальне слово “Совість” на “світогляд”.

В Церкві Адвентистів сьомого дня викликає занепокоєння Стаття, де записано: “Ніхто не може бути звільнений від виконання своїх обов’язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань”. І хоч аналогічний вислів існує в Статті 35 Конституції України, у ньому не враховано свободу совісті зокрема для нашої Церкви, а також інших релігійних організацій (іудеї, мусульмани) у зв’язку із святковими (вихідними) днями, які не співпадають із загальноприйнятими за законодавством про працю і освіту. Святкування суботи – один з головних релігійних принципів Адвентиста

¹ Див.: Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод (ст. 4), підписана ще 4 листопада 1950 р. представниками держав – перших членів Ради Європи.

² Див.: Петрів О. Аналіз стану правового інституту забезпечення свободи віросповідань в Україні та перспективи його розвитку // Примирення – дар Божий, джерело нового життя. – К., 1999. – С. 104.